

kon csiszolódott először művészi ízlése és formaérzéke; de széles modern nyelvi ismerete megnyitotta előtte a világirodalom egész látóhatárát is. Fiatalkorában görög írókat fordított és méltatott. Ma a magyar tudományos próza legkiválóbb művészeinek egyike. Essay-i példaszzerűek: költői szépségű lendületes nyelvvel, választékos, elegáns stílusával, tanulmányainak erős szerkezetével s biztos logikájával megmutatta, mikép kell világosan érthető és művészi formában jelentős és közérdekű tudományos témát tárgyalni.

KORNIS GYULA.

FINÁCZY ERNŐRŐL.

(Ifjúkori visszaemlékezések.)

Élete pályájáról írni Fináczy Ernőnek, kiről azt szeretnők hinni, mi, tisztelői és barátai, hogy még mindig nem érte el a pálya delelőjét s életrajzfélét írni olyat, melyet, míg a viszonyok meg nem engedik ez emlékkönyv kiadását, egyelőre csak az ünneptelt maga olvashat: nehéz és kényes feladat volna mindenki számára, ki egyrészt a későbbi olvasóközönség jogos várakozásának is meg akar felelni, de másrészt az ünneplendő férfiú érzékenységet sem kívánna semmiképen sem megsérteni. Szerencsére úgy érzem: mikor ez emlékkönyv szerkesztősége engem bízott meg ezzel a feladattal, abban a gondolatban nyugodott meg, hogy legalább a szükséges kedélyi feltételek nálam nem fognak hiányozni a feladat kielégítő megoldásához. Készséggel vállalkoztam hát rá; hiszen Fináczy Ernő pályája olyan, hogy még a régifajta, nyugodtabb időkben is csak nemesítő hatással lehetett mindenkire, nemcsak ránk, az ő közelebbi és távolabbi munkatársaira; a mostani sivár korszakban pedig valósággal vizsgáló a vele való foglalkozás a csüggedező lélek számára. Mert azok közé a kevesek közé tartozik ő, akik a rendesen szűk korlátok közt mozgó tanítói pályán nem minden viszontagság és keserűség nélkül elindulva, arra voltak hivatva, hogy minden, e pályán várható belső és külső siker osztályosai legyenek. Még mint középiskolai tanuló választotta meg pályáját; az egyetemen már szinte példátlanul kivált társai közül; mint középiskolai tanár, egynéhány viszontagságosabb év küzdelmeiben megedződve, csakhamar, mint a középiskolai közigazgatás munkása, jelentékeny hatáskörbe emelkedett, majd mint egyetemi tanár és mint ügyészolván minden iskolaügyi intézményünk egyik legfőbb vezető embere, mindent elért és megtett, amit pályáján elérhetett és megtehetett; mint tudós, kezdetben más, de rokon irányban indulva, még elég korán megtalálta azt a teret, melyen a tudománynak és hazájának legtöbb szolgálatot tehetett; s most, mikor pedig minden arra mutat, hogy hatásának legjelentékenyebb része még csak ezutánra várható: azzal a tudattal tekinthet vissza eddigi pályájára, hogy ez a pálya egy egész tiszteletreméltó társadalmi

osztály, a magyar tanítótság pályájának az eszményekhez közel-álló tökéletességét tünteti fel.

Isten különös kegyelmén kívül vajjon miféle jelességek képesítették Fináczy Ernőt erre a tüneményes pályafutásra? Kétségkívül sok és nagy jelességek, de én csak azt emelem ki, amit a legfőbbnek tartok: azt hiszem, mindenekelőtt az a soha, semmiféle melléktekintettel alkura nem lépő erkölcsi komolyság, az a minden teendője végzésekor már tanulókorában nyilvánuló lelkiismeretesség, mely kiváló szellemi tehetségekkel párosulva, soha fél munkánál megállapodni nem engedte, s mely a jól végzett munka folytonos tudatában kedélyének és egyéniségének megadta azt a filozófushoz méltó egyensúlyozottságot, felsőbbeséges biztonságot, azt a lelki harmóniát, melyet beíne annyian bámulunk. Hányan nem éreztük az újabb idők mindig többé-kevésbé puskaporos levegőjű vitáiban, a nála kevésbé fegyelmezett lelkű vitázók felszólalásai között vagy után, az ő mindig higgadt, határozott, kristálytisza felszólalásainak vagy összefoglalásainak felsőbbeséges, szinte azt mondhatnám, kijózanító hatását? Része van persze ebben a hatásban Fináczy rendkívüli előadói és szónoki tehetségének is, — mert a nélkül, hogy a tőle távolabb álló nagyközönség észrevette volna, Fináczy ma egyike az irodalmi és beszédbeli próza legkiválóbb művészeinek, — de a hatás főképen mégis csak azon a tekintélyen alapul, melyet csupán a szónok egyéniségének súlya adhat meg a legmesteribb előadásnak is. Tekintélyét érzik és elismerik még azok is, akik, ha távollétében emlékeznek meg róla, ridegséggel, zárkozottsággal vádolják. Efféle vádagnak, úgy hiszem, éppen abban keresendő a magyarázata, hogy Fináczy, az erkölcsi komolyság, a következetesség, a lelkiismeretesség embere, a maga különböző hatásköreiben másoktól is elsősorban ezeket a jellembevágó tulajdonságokat szokta megkövetelni. Éppen nem csodálkozom hát, hogy mint tisztviselő s később, mint tanár és kivált, mint vizsgálati censor is, nem állott az úgynevezett „jó emberek“, azaz: a könnyen kezelhető emberek hírében. De merem állítani: ha saját hatáskörében mindenki úgy járt volna el, mint ő, ha sohasem vétett volna senki az ellen a bizonyos „kategórikus imperativus“ ellen, s másoktól sem tűrte volna el semmi áron a vállalt kötelességekkel való megalkuvást: bizonyára akkor nem jutottunk volna addig, ahol most vagyunk. Sőt tovább megyek: legfontosabb nemzeti létérdekünknek tartom, hogy a magyar ember a maga számos kiválósága mellé a kötelességek pontosabb és következetesebb elvégzését is megtanulja Fináczy-féle jellemektől.

Lappang-e ennek a lelki fegyelmetségnek háttérében mélyebben érezni tudó, az élet nagy és kis benyomásai iránt fogékony szív és kedély is? — ezzel a kérdéssel kényes feladathoz értünk, melyet még kevésbé magas értékű egyéniségre nézve is bajos volna teljes bizonyossággal megoldani. „Felnőtt embertársainak lelki életébe bepillantani“ — így tiltakozik maga Fináczy

efféle kísérletekről szólva — „jobbára csak analógia útján lehet. Azt, amit a magunk lelke átélt, valahogyan próbáljuk alkalmazni ismerősünkre, következtetve arcjátékából, taglejtéseiből, szavaiból, tetteiből. Egész eljárásunk mégis a legnagyobb mértékben bizonytalan és hypothetikus.“ Elismerem. De ha nekem mégis megvan a Fináczy lelkének érzékenységre vonatkozólag a magam határozott meggyőződése, ezt kivált éppen annak a gyönyörű, szinte költői lendülettel írt dolgozatának köszönhetem, melyből már a fentebbi tiltakozást is idéztem, Aki Dickens-szel világkormányzó nagyhatalomnak nevelésben és máshol a szeretetet tartja, aki úgy tud írni a szeretetről, mint ő, aki fennen vallja életelvül Dickensenek azt a tételét, hogy „ha az értelem ereje ebben a földi életben ezerszer diadalmaskodik is, a szív birodalma az, melyben az örökkévalóság lakozik“: arra nézve az én egyéni benyomásaim, melyeket Fináczy szívéből ifjúkoromban kaptam, s melyek csak megerősíthetik ezeket a vallomásokat, nem lehetnek „bizonytalanok, hypothetikusak“. Én tudom, hogy Fináczy Ernő kora ifjúságunk arany sugaras napjaiban éppúgy átélte a „Sturm és Drang“ korszakát, mint bárki más, csak hogy persze a maga módja szerint, tüntetés nélkül és komolyan. Emlékszem, hogy még kirándulásainkra is magával vitte kedves magyar, német és angol költőit (köztük — mi tagadás, — még Byron-t is, ámbár legszívesebben már akkor is Aranyt és Gyuláit olvasta), s emlékszem, hogy már akkor, tanulókorunkban, megvolt szívének első és egyetlen választottja is, az, akire költőinek olvasásakor gondolt, s kit csakhamar, még mint félig gyermek-ifjú, örök láncokkal kapcsoltságához: akinek mai napig is bizonyára nagy része van Fináczy Ernő lelki harmóniájának fenntartásában. Sőt még azt sem merném állítani, bár erről nem vagyok egészen bizonyos, nem pattant-e ki ebben az időszakban egy-egy verszetet is a jövendőbeli professzor rajongó lelkéből, ha mindjárt kiadatlanul lappang is valahol abban a rejtekben, ahová kétségtelenül kezdetől fogva szánva volt.

Gyermekkoráról csak keveset tudok, ámbár az egész Fináczy-családot még a hatvanas évek végén ismertem már látásból. Egy testvérnénje, egy már régebben elhalt húga s egy öccse volt, Béla, ki most magasrangú minisztériumi tisztviselő. Személyesen is volt szerencsém ismerni Ernőhöz nagyon hasonló édesatyjukat, Fináczy Gyulát, kit késő öregségben, 1911 őszén vesztek el; sőt ismertem az apánál is, Ernőnél is szálalabb, de szikár természetű nagyapát, Fináczy Károlyt is és jól emlékszem rá, amint a várbeli Bástya-sétálón valamelyik unokáját sétáltatta: „együtt mélység és magasság“. Az édesapa pénzügyi főtisztviselő, utóljára budapesti pénzügyigazgató és királyi tanácsos volt, ki hivatalos pályáján 1894 előtt több vidéki állomáson (Pécsett, Szatmárt, Szegeden) is tartózkodott; tudom, hogy Ernő fia, mikor végzett, Szatmárra ment üdülni szüleihez. Ernő a gimnázium első osztályait Pécsett végezte 1868 és 1872 közt, csak az 1872—73. tanév elejétől kezdve járt hozzánk a budai kir. egyetemi főgimnáziumba,

hol aztán a IV—VIII. osztályt végig is járta, eleinte 36-os, később 15-re apadt létszámú osztályával, melyben tanulótársai között Demény (akkor Dürr) Károly posta-főigazgató, Szalay László közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök, Madarassy Gábor államtitkár és Wein Manó egyetemi magántanár, jőnevű fővárosi orvos, voltak Fináczyon kívül kiválóbb pályafutásra hivatva. A latinból Budán Rejtényi Antal (egyházi tanár), aztán Gyurmán Andor, majd Malmosi Károly s végül Bermüller Ferenc tanították, a görögből mindvégig Gyurmán Andor; de tőle magától tudom, hogy döntő befolyást nem ezek a tanárai gyakoroltak rá, hanem már Pécssett Petrovich Ferenc (ki 1873-ban a budai gimnáziumba került s az én osztályomban tanította a IV. osztálytól kezdve végig mind a latin, mind a görög nyelvet) és Inczedy Dénes, a fizikus, kikről Fináczy mai napig nagy kegyelettel és hálával szokott megemlékezni. Mind a ketten kath. egyházi férfiak voltak; közös tanítók és mentorunk, Petrovich Ferenc, később nagyváradi kanonok és c. prépost lett. Nem esoda, hogy Fináczynek is az volt a legkedvesebb gyermekjátéka, amibe az én boldogult testvérbátyám sem tudott beleunni: a misézés, mégpedig nemcsak a külsőségek és a szertartások utánzásával, hanem az összes latin szövegek recitálásával, illetőleg nagymiséken (mert mi legalább ilyeneket is tartottunk, püspöksüveg-gel, pásztorbottal, nagy asszisztenciával) az összes énekek és responsiók teljesen pontos eléneklésével. Fináczyra nézve persze ezt csak hallomásból tudom, mert ő egy esztendővel idősebb lévén nálam, állandó érintkezésbe csak az egyetemen jutottam vele először, hol azután négy félévet töltöttünk el együtt leginkább boldog emlékezetű Tély és Thewrewk tanáraink előadásait hallgatva. De Fináczy nem a padokból hallgatta az előadásokat, mint mi, többiek, hanem — hogy, hogy nem, mai napig sem tudom, — egy, az ablaknál elhelyezett külön asztalka mellől, a nélkül, hogy ezt a kiváltságos helyet bárkinek is csak eszébe is jutott volna elvitatni tőle. Nekem legkevésbé! Előttem ő már akkor is nagy tekintély volt. Először is Petrovich tanárunk sokszor emlegette előttünk, hogy Fináczy már VII. osztályos korában végigolvasta eredetiben egész Homerost. Azután rendkívül imponált nekem a budai várban, a Bécsi-kapu körül lévő ház emeletén, ódesatyja jóvoltából birtokolt különszobája, egy hat lépés hosszú és két lépés széles „hézag“, melynek ablaka a hosszabbik falon volt, szemben az ajtóval (így talán csak Budán építkeztek az emberek), de amelyben az ablak előtt, mint állandó tulajdonával, egy valóságos íróasztallal rendezett és ettől balra egy könyvszekrényvel, az én szívem vágyainak is netovábbjával. Könyvek dolgában is „gazdagon“ el volt látva, mert míg az én „könyvtáram“ csak a két nagyapámról rám maradt régi klasszikus-kiadásokból, vulgo „salabakterekből“ állott, addig az ő említett szekrényén a klasszikusoknak egy újabb (gondolom, Tauchnitz-féle) gyűjteménye sorakozott, s kimondhatatlan irigységemre nemsokára melléjük került Passow háromkötetes nagy

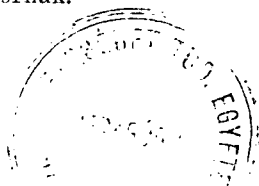
görög szótára is, ránk, többiekre nézve akkoriban elérhetetlennek látszó, megbecsülhetetlen földi birtok. A pesti Lánchíd-téren találkoztam vele, — sohasem felejttem el, — mikor a három vas-kos kötetet ragyogó arccal szállította hazafelé az említett szobácskába... Teltek a félévek, s mi ketten felfogásunk és ízlésünk rokonságánál fogva jobban vonzódtunk egymáshoz, mint többi társainkhoz. Én ugyan többet ezek közül is igen nagyra becsültem, de Fináczy szigorúbb mértékkel mért már ekkor is. „Én az embereket nem szakismereteik mennyisége szerint szoktam megítélni“, — így ír hozzám egyik 1882-i levelében, — „hanem azon szempontok magas vagy alacsony volta szerint, melyekből szakismereteiket tekintik, feldolgozzák, sajtójukká teszik. Az nem baj, sőt erény, ha valaki egy speciális szaknak speciális oldalát műveli. Ám ezen kis körnek az anyagát hogy fogja fel, vajjon erkölcsi ízlése, ítélete... olyan-e, hogy erre a kicsiny körre az egyetemesség bélyegét rá tudja nyomni: ez szerintem a kérdés vejeje. Ember, aki folyton tanul és dolgozik egyoldalúlag, a nélkül, hogy a maga lelkéből is hozzáadna valamit, a nélkül, hogy a többi tudományok végeredményeivel... tisztában volna... az az ember: „humi repti“. Az nem művelt. Valaki kitűnően értheti a görögöt vagy latint s mégis, mikor olvassa Homeroszt vagy Höratiust, semmit sem gondol magának mellette! Nem érzi ki a költő geniusának érverését, nem is sejti meg azokat a finom húrokat, melyek a költő lelkében megrezdültek, fogalma sincs az író világnézetéről stb. Szóval nincsenek philozophiai szempontjai, nincsen felfogása... Úgy hiszem, egyetértesz te is velem, mert hisz én mindig azt hittem, hogy bennünket is az hozott össze leginkább az egyetemen, hogy a mi egész felfogásunk különbözik amazokétól!“ Hogy kik voltak ezek az „amazok“, azt nem kívánom feszegetni; elsősorban mindenestre azok a tanuló társaink, kiknek értékére nézve akkor nem tudtunk megegyezni. Az azóta letelt négy évtized, sajnos, mintha az ő szigorúbb kritikájának adott volna igazat.

De hát honnan vette Fináczy, ki maga is csak a budapesti egyetemen tanulhatott, s kinek a középiskolában sem voltak — legalább Budán — igazán kiváló tanárai, ezt a tagadhatatlan felsőbbiséget tanuló társai fölött? Már említett kiváló jellembeli tulajdonságain, komolyságán, lelkiismeretességén, következetességén kívül s az ezek szolgálatába állított kiváló észbeli tehetségeken kívül van-e más magyarázat? Azt hiszem, van. Először is magas műveltségű család gyermeke volt, melyben mindig csak szép és jó példát látott, s melyben többi közt a legszükségesebb idegen nyelveket is játszva megtanulhatta, egyik nénjétől még az angolt is. Németül — a nélkül, hogy magyar nyelvérzékében kár esett volna — éppenséggel már kisgyermekkorában tökéletesen megtanult, míg mi, többiek, ezen a nyelven is éppen csak hogy olvasni tudtunk valahogy; mert igaz, hogy pl. Buda városában akkor több német szó hallatszott, mint most, de német születésű tanárunk vezetése alatt a nyelvnek nemcsak megtanu-

lásáig, hanem még megkedveléséig sem jutottunk. (Hogy is juthattunk volna, mikor pl. Schiller Handschuh-jában „ragadó állatokról“ beszélt, kik „a szerint viselik egymást, amilyen a vers-láb“.) Nagy hasznára volt tehát Fináczynek nagyobb nyelvtudása, mely őt tágabbkörű olvasásra képesítette. De másodsor: megvolt az a tehetsége is, hogy hamar felismerte a legtöbb haszonnal kecsegtető előadásokat, melyek a szaktudomány szűk körén túl az idézett levélben említett magasabb állaspont felé vezérelhették. Legnagyobb hatással, ha nem tévedek, Greguss Ágost és Kármán Mór előadásait hallgatta, ez utóbbinak kivált etikáját. Körülbelül egy időben kezdtük hallgatni ezeket az etikai előadásokat s attól kezdve, bár ránk, budaiakra nézve a lehető legkellemetlenebb időben (délelőtt 12-től 1-ig) folytak, alig is hiányoztunk csak egyről is. Együtt szoktunk akkor — latrante stomacho — hazajárni Budára, persze csak amúgy gyalogszerrel a Lánchídon át, mi, három budaiak, Fináczy, én és a még egy évvel fiatalabb Csorba Ferenc, később vallás- és közokt. minisztériumi államtitkár, — kinek Kármán egyik könyvét is dedikálta —, akkor is már előttem nagytekintélyű legény, nemcsak ház- és íróasztaltulajdonos voltánál fogva, hanem azért is, mert jogász létére leereszkedett hozzánk, szorgalmasan hallgatta ő is Kármán előadásait, s nekikeseredett buzgalommal tanult angolul, mindjárt első nyelvgyakorlatul Smith nemzetgazdaságtanának lefordítását választva. Ezekre a hazafelé vándorlásainkra céloz maga Fináczy egy 1880-ban kelt görög levelének következő enyelgő (görögül enyelgő!), de azért komolyan értett szavaival:

„Πολλάκις μὲν γάρ μινῆσκομαι τῶν ἡμετέρων διαλόγων περὶ φιλολογίας καὶ ἄλλων πραγμάτων, ἃ ἐγὼ περὶ πλείστον ἐποίησα, πολλάκις δὲ ἐνθυμοῦμαι τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἡμεῖς μετὰ τοῦ δεσπότη (= Mister) Τσόρβα ἐκ τῶν περὶ ἠθικῆς προεκδόσεων οἰκόνδε συνήειμεν, ἐνίοτε μὲν φλυαρίας φλυαροῦντες, μᾶλλον δὲ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων, μάλιστα δὲ περὶ τοῦ θεοῦ ‘Ομήρου οὔποτ’ ἄκοντος τοῦ Τσόρβα ἰουριστοῦ περ ἀνδρὸς διαλεγόμενοι.“

Kolozsvárról írta ezt a levelet, most éppen negyven éve, mikor az 1880. év szünidejére lege artis magántanítóságot, vulgo: instruktorságot vállalt valami Szentgyörgyi (Σεντυρογιῦί!) nevezetű uraság gyermekei mellett, kiket főleg német szóra tanított. Onnan és oda írogattunk egymásnak efféle leveleket. Milyenek lehettek az enyéim, nem tudom; Fináczy, a szigorú kritikus, Sokrates esküjével — „ναὶ τὸν κύνα“ — biztosított, hogy örömmel olvassa „ἀριστα γεγραμμένη“ firkáimat: de annyi bizonyos, hogy az ő görögségén még mai napig sem találok sok kifogásolni valót, s — tehetség ide, tehetség oda — úgy látszik, a mi sokat ócsárolt szegény Tély professzorunk tanítása és példája (mert görögül ő is nagyon jól írt) mégsem volt egészen megvetendő. Tudta ezt Fináczy is; hiszen ő volt az, aki a hallgatóság megbízásából ékes újjörög dikcióival üdvözölte Télyt a görög Megváltó-rend aranykeresztjének elnyerése alkalmából, mikor is én, hogy szintén ali-quid fecisse viderer, (ma is meglévő) vízfestéses képét készítettem el a meghatottan válaszoló öreg professzornak.

Eljött aztán az az idő, mikor Fináczy bevégezte kötelees féléveit, s én az úgynevezett görög filológiai múzeum szobájában, (melybe Tély, notabene, sohasem engedett bennünket belépni sem), szájtátva (κεχηώς) hallgattam végig idősb barátom fényes szakvizsgálatát, nem engedve szívemben helyet annak a betolakodó kaján gondolatnak, hogy e szerint immár ő nem fogja többé a tanteremben elfoglalni az említett asztalka melletti kiváltságos helyecskét. (Jellemző valamennyiünkre, hogy az a hely csakugyan üresen maradt!)

Elvégezte hát egyetemi tanulmányait, amennyire itthon lehetséges volt. Mind külföldre szántuk őt, Berlinbe vagy Párizsba, vagy mind a kettőbe, s maga is így képzelte jövőjét: külföldi ösztöndíjért folyamodott. Az 1881. év szűnidejét akkor Szatmárt élő szüleinél töltötte, s oda címzett magáulevélben kínálta meg a középiskolák akkori vezetője a gimnáziummá átalakítandó pancsovai főreáliskolában az első filológus tanár állásával, mint amely állás „mind hazafiúi szempontból (hajh!), mind a humanista irány „inaugurálása“ szempontjából rendkívül fontos missiót van hivatva teljesíteni, s így csak a legeslegkiválóbbak ambíciójának tárgya lehet“.

Fináczy — mit tehetett volna egyebet — elfogadta a meghívást, csak annyit kövte ki, hogy mindjárt rendes tanárnak neveznék ki. Így éppen kiválósága miatt esett el a külföldi tanulmányoktól. Elment Pancsovára, hol iskolai teendőin kívül — missziójához híven — már 1882-ben több hónapig ő szerkesztette az ottani német, hazafias (és kormánypárti) lapot, 1883-ban pedig Wigand János kollégájával megindította az első magyar szépirodalmi és társadalmi hetilapot is. Tanítványait is szerette, bár csak kettő volt köztük magyar anyanyelvű, 18 szerb és 14 német mellett. De tanártársai közt, kik közt akkor egymaga volt humanista — Dániel az oroszlanok barlangjában — és szakkönyvtár híjában igen rosszul érezte magát a vidéki kisváros szellemi légkörében. „Én a lehető legboldogabb életet élem“ (ugyanis, szerencséjére, éppen akkor házasodott volt meg) „intra parietes“, — írja 1882. év. január havában. „Persze, az iskolában“ — folytatja tovább — „non ita sese res habet. ... E részben, édes Gyulám, az én „kedves“ szívem tele van keserőséggel. Keserőséggel a sors iránt, melynek szeszélye kihányt engem erre az istentől embertől elhagyatott, pokol fenekénél sem különb fészekbe, keserőséggel azok iránt, kik a szent missió cégére alatt mézes madzagot húztak keresztül a szájamon, — keserőséggel magam iránt, ki lépne mentem. Ambition was my idol — mondhatom én is lord Byronnal, — vége ennek is! De nem akarlak keserűséggel untatni. Hagyjuk Byronnal, — akinek örült pessimismusában mégis van egy kis szikra humor... utoljára is attól függ, minő szempontból nézzük a világot, s miért ne alkalmazhatnám a praktikus életre Kant philosophiájának jellegét, hogy az ember nem látja a tárgyakat úgy, ahogy azok vannak, hanem ahogy képesek magában a lélekben visszatükröződnek. Ó, felséges életelv ez, bará-

tom! Csak egy kis hóbert kell hozzá, a legokosabb ember válhatik ilyenformán mindenkiből... Eh! Menjünk aludni!!“

Megdöböntő lelkiállapotra valló szavak, ha (először is) már akkor meg nem értettem volna, hogy Fináczyt voltaképen csak a nagy és nemes lelkek megszokott baja bántja: félti magát az elparlagiasodástól és hogy éppen ezek a nekibúsult sorok is elpusztíthatatlan lelki nemességének és emelkedettségének tanujelei, katharsist kiváltó orvosszerei. Nem aggódtam hát túlságosan rajta; inkább örültem, hogy engem is felhasznált médiumának, s felhasznált akkor, mikor (másodszor, de főképen): „intra parietes“ ott honolt számára a rég sóvárgott — s most megalapított otthonban, a leghatalmasabb médium környezetében, a mindennért kárpótlást adó, minden veszélytől biztosító, ideális boldogság. Idéztem mégis e meghitt nyilatkozatot egyrészt cáfolatul Fináczy állítólagos zárkozottságára, másrészt annak jeléül, hogy még e kivételes ember kivételes pályafutásának is megvoltak a normális emberi életpályát jellemző válságai.

„Számkivetése“ — melyet még 1883-i leveleiben is annak nevez — mindössze két évig tartott. Ekkor áthelyezték a fővárosba, a VII. ker. főgimnáziumhoz, de itt is csak két évig tanított, mert már 1885-ben, huszonöt éves korában a vallás- és közoktatási minisztérium középiskolai osztályába rendelték be szolgálatra. Miféle érdemei tették itt teljes tizenhat esztendeig nélkülözhetlenné, erről más, hivatottabb toll fog beszámolni. Én csak azt említtem fel, hogy már a legelső, 1885. évről is tudok egy jellemző példáját jó szívének, mely másokat, ha arra érdemeseknek látszottak, lehetőleg meg akart menteni az őt magát vidéki elszigeteltségében fenyegető veszedelmektől. 1885-ben jelentkezett a minisztériumban, külföldi tanulmányaiból éppen visszatérve, egy nagy reményekre jogosító fiatal ember, kinek, bár még csak 20 éves volt, Fináczy eszközölt ki itt a fővárosban állandó tanári alkalmazást. Ez még most is hálásan emlékszik meg Fináczy pártfogásáról, mely számára a zavartalan továbbfejlődést lehetővé tette, s egyenesen feljogosított rá, hogy nevét is megmondjam ebben a megemlékezésben: nem más az, mint filológiai tudományunk világhírű büszkesége, Akadémiánk I. osztályának jelenlegi elnöke, Némethy Géza egyetemi tanár, ki egyébként szintén Petrovich Ferencet — mint nagyváradi főigazgatót — vallja mesterének és mentorának.

Budapestre való visszatéréseivel azonban megszűnnek személyes kapcsolaton alapuló feljegyzéseim Fináczyról. Lassanként, legalább külsőleg, megszűnt az a meghittebb viszony is, mely tanulókorunkban összefűzött. Elérkezett a férfikor, melynek már küszöbén óreá igazán ráillettek Horatius szavai: „Conversis studiis aetas animusque virilis... inservit honori“; hosszú időre elhagyta a gyakorló tanítói pályát, s mivel új hivatását komolyan vette, érdeklődésének köre és tudományos iránya is megváltozott. Hívatatos értekezleteket és tudós társaságok üléseit kivéve, alig találkoztunk egymással többé, bár mindig tudtam

róla, hogy az marad, akinek magát 1880-ban vallotta: „ὁ τοὺς παλαιούς καὶ πιστοὺς αἰεὶ ἐν θυμῷ ἔχω.“ Tény azonban, hogy a minisztériumba való beosztása óta én is csak úgy kísérhettem figyelemmel további életpályáját, mint bárki más, úgyhogy innen kezdve csak általánosan ismeretes, közérdekű adatokat sorolhatok fel róla.

Ismeretes, hogy rendkívüli tehetségeit minden tanügyi kormány (persze az úgynevezett tanácskormányt kivéve) egyformán méltányolta, s így egyik siker, előléptetés és kitüntetés a másik után érte. Már 1888–89-ben teljesült régi vágya is, melyet a vidéki kinevezés egyelőre meghíúsított: hosszabb tanulmányi utat tehetett hivatalos megbízással Dél-Németország és Franciaország tanügyének tanulmányozása céljából. 1893-ban középiskolai igazgatónak léptették elő s az Orsz. Statisztikai Tanács tagjává lett a minisztérium képviselőjeképen; 1896-ban, 36 éves korában, királyi tanácsosi címet kapott, s két évvel később végleg felvették a minisztérium kbelébe miniszteri titkárnak osztálytanácsosi címmel és jelleggel. Ilyen minőségben látta el a középiskolai osztályban az előadói teendőket mindaddig, míg 1901-ben a budapesti egyetem bölcészeti kara csaknem egyhangúlag meg nem hívta a neveléstudomány tanszékére, melyre az év nyarán ki is neveztetett. Ettől kezdve az Országos Tanárvizsgáló Bizottságnak is tagja és csakhamar alelnöke lett. 1903-ban a vaskoronarenddel tüntették ki, 1905-ben kinevezték ügyvivő alelnöknek az Orsz. Közoktatási Tanácshoz, melynek már régóta tagja és előadó-tanácsosa volt; csakhamar (1909) udvari tanácsosi címet is kapott, 1912 óta a Szabadoktatási Tanácsnak is előadó-tanácsosa lett, s közvetlenül a forradalom előtt kitüntették a Lipót-rend lovagkeresztjével is. A magyar nemességet már édesatyjától örökölte, ki — gondolom — nyugalomba vonulásakor a két század fordulóján kapta meg azt, a pénzügyi közgazgatásban szerzett érdemei elismeréséül.

Mindenesetre örvendetes dolog, hogy a középiskolai ügyek vezetésébe hosszú ideig közvetlen beleszólása volt, kivált ha azt is hozzávesszük, hogy így nyílt alkalma megírni azokat a tanügyi adminisztrációra vonatkozó műveit, melyeket más, mint ő, úgy meg nem írhatott volna. De úgy gondolom, ő maga is többre értékeli a tudomány terén kivívott eredményeit, melyeket az tett lehetővé, hogy még teljes munkaerejében, férfikora derekán — nel mezzo del cammino della vita — búcsút mondott az adminisztrációnak s ezzel kapcsolatos irodalmi munkásságának, s ettől fogva egészen katedrájának és a tudománynak iparkodott élni, amennyiben rajta állott. A legteljesebb belső és külső siker itt sem maradt el. Tanítványai tisztelik és a hozzá közelebb álló kevesek (persze nem a tanárvizsgálatok hajótöröttjei!) szeretik is; a Magyar Tudományos Akadémia már az egyetemre való meghívása előtt, 1900-ban levelező tagjának, majd több, szigorúan tudományos, nagy munkájának megjelenése után soron kívül rendes tagjának választotta, s megválasztotta elnökének a

Paedagogiai Társaság, mely minden fokú magyar iskola tanítóit egyesíti a maga kebelében, s melynek élén állani e szerint a legmagasabb, legkitüntetőbb iskolaügyi állást jelenti hazánkban.

Ilyen viszonyok közt találja őt a görög költőtől olyan válságjelzőnek megénekelt hatvanadik esztendő, kilátás nélkül nyugodalmasabb életre abban a korban, melyet az említett költő, Mimnermos, az emberi élet kívánatos végső határának jelez. Ő ugyan legutóbbi időkben bölcsen iparkodott „összébbrvoni a vitorlákat“, de hiába, nálunk, ahol kevés az igazán hivatott erő, az ő számára még hosszú ideig elkerülhetetlen lesz a cumulatio officiorum. Számunkra, tisztelői és barátai számára nem marad egyéb hátra, mint hogy egészségének, munkára való erejének és kedvének csorbítatlan megmaradásaért fohászjunk pályájának azon a kétségkívül még egyre emelkedő részén is, mely még csak most, a „viruló öregség“ küszöbén tárul fel előtte. És fohászjunk kivált azért, hogy ne csak jelentőségében emelkedő, hanem boldog is legyen ez az öregség. Ő maga, ha visszatekint a pálya már befutott részére, elmondhatja, hogy mindent megtett e boldogság biztosítására. „Memento eam me laudare senectutem, quae fundamentis adolescentiae constituta sit. Honestè acta superior aetas fructus capit auctoritatis extremos. Conscientia bene actae vitae multorumque bene factorum recordatio iucundissima est.“ (Cato maior, §§. 94, 90, 10.)

Gyönyörű szavak, ha a bennünket környékező és még el nem vonult viharfelhők nem emlékeztetnének most jobban, mint valaha arra, hogy Cicero, az ókori humanizmus legékeesebb szavú bajnoka ezeket a szavakat abban az emlékezetes esztendőben intézte barátjához, a nála idősebb Atticushoz, mikor hazája szabadsága néhány legvégső derűs nap családoka felragyogása után a polgárháborúk iszonyúságai közt örökre leáldozóban volt, s mikor az ő minden szép, jó és igaz iránt hevülő lelkének nyugalmat, sőt nemes életét is a legborzasztóbb veszedelmek környékezték. Jót kívánunk-e mi ma, ha hosszú életet kívánunk annak, akit szeretünk, az most inkább, mint bármikor „θεῶν ἐνὶ γούνασι κεῖται.“

Kedves, régi jó emberem, Fináczy Ernő! Te, kivel való ifjúkori barátságom végső percemig büszkeségem tárgya és viaszgatalásom egyik forrása lesz, ne vedd most zokon tőlem, ha én, aki talán soha életemben sem pendítettem meg a lantot, összes tisztelőid és barátaid óhaját a következő gyarló kis elégiában foglalom össze, melyet szeretettel intézek hozzád negyven esztendővel ezelőtt folyt görög levelezésünk befejezéseképen:

Ἐἴηκονταετῆ χαίρειν σ' Ἐρνεστε κελεύω

Ἐἴηκοντα γερῶς ὕστερον ἔβδομασίην.

Γλώσση δ' ἢ νέος ὦν ποτέ σε προσέφην νέον ὄντα,

Αὔθις προσφώνῳ νῦν σε γέροντα γέρων.

Ἦ τότ' οὐκ ἤδειμεν, οἷος προκυλινδετ' ὄλεθρος

Παννονίης λαῶ, πατρίδι ἡμετέρῃ

Ἄλλ' εἴπερ τίς γ' ἔστι δικῆ νέμεσις τ' ἐπὶ γαίῃ,

Τους ἐχθρούς πάντας ὁπόμεθ' ὀλλυμένους.
 Τοῦ γ' ἔνεκεν ἡμῖν εὐχὴ τελέοιτο Σόλωνος,
 Μὴδ' ἡμᾶς πρότερον „μοῖρα κίχου θανάτου“.
 Τὴν δ' ἐτέρην εὐχὴν, εὐ οἶδ', αὐτός κε τελέσσαις
 „Γηράσκων αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος“.

GYOMLAY GYULA.

FINÁCZY ERNŐ MINT HIVATALNOK.

A vallás- és közoktatásügyi minisztériumban egykor pedagógiai ikreknek neveztek minket, Fináczy Ernőt és engemet. Nemcsak azért, mert csaknem egyidőben kerültünk oda, hanem ottani munkakörünk s használhatóságunk egyezése miatt is. Egy időben kaptuk meg első kitüntetésünket, az igazgatói címet és jelleget és együtt tettünk esküt gróf Csáky Albin miniszter kezébe. Az Országos Közoktatási Tanács 1891. évi újjászervezésekor pedig minket nevezett ki a Tanács előadóivá, mindegyikünket azokra az ügyekre, amelyekkel a minisztériumban foglalkozott. Ekként összekötő szervvé váltunk minisztérium és Tanács között, ami mind a két helyen nagy hasznára vált az ügyek alapos és gyors elintézésének. Ilymódon ismerkedtem meg Fináczy Ernő hivatalnoki működésével és szereztem jogosultságot arra, hogy életének azt a korszakát vázoljam és méltassam, mely döntő befolyással volt közéleti és tudományos tevékenységének kialakulására.

Mikor Fináczy Ernőt a minisztériumba behívták, a kormány nagy feladattal volt elfoglalva. Végre kellett hajtani és az életbe átvinni az 1883. évi új középiskolai törvényt, mely e téren egyik legjelentősebb törvényhozási alkotás volt. E nehéz és kényes feladat nemcsak munkás kitartást, erős adminisztratív tehetséget, céltudatos erélyt és magát mérsékelni tudást kívánt végrehajtójától, hanem mindennekfelett a középiskolák életének alapos gyakorlati ismeretét és szeretetét. Fináczy Ernő ebben a munkában Klamarik Jánosnak jobbkeze és hűséges segítő társa volt. Nem volt könnyű Klamarik megelégedését kiérdemelni és a hivatalos érintkezés vele sem volt mindig kellemes. Azért fokozott értékű a nagy bizalom, melyet Fináczy munkája iránt tanúsított és a magasztaló elismerés, amelyet felőle nem egy alkalommal nyilvánított.

Fináczyban megvoltak azok a tulajdonságok, amelyek őt arra a feladatra képesítették. Jeles filológiai és pedagógiai képzettsége, alapos kultúrhistoriai tudással párosulva, látókörét szélessé, ítéletét közoktatási kérdésekben biztossá tette. Tele volt eszmékkel. Lelkében ideálok éltek, amelyekért nemcsak lelkesedett, hanem fáradhatatlanul dolgozott is. Az iskola és hivatásának szeretete lángolt benne, annak a jelentőségét és feladatait a modern nemzeti kultúrában mély belátással fogta fel, és ez képessé tette őt arra, hogy minden önzéstől menten, saját